

VPRAŠANJE SLOVENSKEGA ŠOLSTVA NA TRŽAŠKEM IN V GORIŠKI POKRAJINI

Nedvomno je vsa naša javnost postala pozorna spričo vznemirjenja, ki je nastalo med našimi rojaki onstran naše zahodne državne meje zaradi zakonskega osnutka, ki naj bi urejeval šolstvo na Goriškem in na Tržaškem. Italijanska vlada je sprejela ta osnutek 28. decembra 1956 in ga predložila parlamentu v sprejem. Osnutek, za katerega vsebino so goriški in tržaški Slovenci zaznali samo posredno, saj nimajo nobenega predstavnika v poslanski zbornici in v senatu, ki bi jih na to opozoril in tudi niso bili vprašani za svoje želje in pripombe k zakonskemu osnutku, čeprav jim je to minister za javno šolstvo Rossi obljubil ob svojem obisku v Trstu. Zaradi tega je bila reakcija proti osnutku tembolj samonikla in vsesplošna.

Vse slovenske politične skupine, sindikati slovenskih šol in vse slovenske osrednje kulturne ustanove brez razlike na politično in strankarsko naziranje so sprejele skupno resolucijo proti temu zakonskemu načrtu in jo poslale predsedniku republike, predsednikom senata, poslanske zbornice in ministrskega sveta in pa ministru za javno šolstvo. Proti načrtu so nastopili slovenski svetovalci v občinskih svetih, kjer bivajo Slovenci, in v tržaškem in goriškem pokrajinskem svetu. Slovenske občine pa so poslale pismen protest pristojnim oblastem. Slovenski tisk je obširno poročal o nevarnosti, ki preti slovenskemu življu z novim zakonom, in proti njemu se je izjavil na tiskovni konferenci v Beogradu tudi glasnik našega državnega sekretariata za zunanje zadeve, Drašković. Predstavniki italijanske socialno demokratične stranke v Trstu so z razumevanjem poslušali pritožbe slovenskih šolnikov in obljubili, da bodo posredovali pri svojem političnem somišljeniku, ministru za javno šolstvo. Tajnik komunistične parlamentarne skupine v Rimu pa je obvestil vodstvo federacije Komunistične partije Italije na Goriškem, da bodo komunistični parlamentarci »vodili do kraja borbo, da se zajamčijo slovenski manjšini tako osnovne kot višje šole«. Odločno podporo komunističnih poslancev in senatorjev je obljubil tudi senator G. Pellegrini pri svojem srečanju z zastopniki slovenskega šolstva v Trstu.

Že samo dejstvo, da se šele po več kot dveh letih, odkar je bil sklenjen Londonski sporazum o Svobodnem tržaškem ozemlju, po katerem je prejšnja Anglo-Ameriška cona prešla pod italijansko upravo, in po skoro desetih letih, odkar je del Goriške pokrajine na osnovi mirovne pogodbe zopet pripadel Italiji, pripravlja zakon, ki naj urejuje slovensko šolstvo, daje veliko premišljati.

Saj je vendar s specialnim statutom, ki je sestavni del Londonskega sporazuma, že vse natančno določeno glede slovenskih šol na Tržaškem in bi bilo treba samo te določbe uzakoniti. Glede Goriškega pa določa člen 6 nove italijanske ustave iz leta 1947, da bo italijanska republika s posebnimi odredbami ščitila jezikovne manjšine. Toda Italija do danes še ni ratificirala Londonskega sporazuma in ga še manj uradno objavila. Zato se ne smemo čuditi, da tudi do danes ni še izpolnila točno določb člena 4 specialnega statuta, ki pravi, da bo italijanska vlada brez odloga izdala vse zakonite

predpise, ki so potrebni za ureditev stalne organizacije teh šol in položaja slovenskih učiteljev. Prav tako je ostal vsaj glede Slovencev že omenjeni člen italijanske ustave samo na papirju. Kajti po čl. 116 ustave bi se morala podobno kakor za Južno Tirolsko ustanoviti dežela Furlanija-Juljska krajina, obsegajoča vse Slovence, ki so tedaj bili pod Italijo, in ta bi s svojim posebnim statutom jamčila Slovencem manjšinske pravice. V tem pogledu je prva diskriminacija. Medtem ko je za Nemce na Južnem Tirolskem s posebnim deželnim statutom iz leta 1947 in s celo vrsto specialnih zakonov že zdavnaj prav širokogrudno urejeno šolsko vprašanje, ni bil za Slovence v Goriški in Videmski pokrajini do danes izdan še noben zakon ali odredba, ki bi uredila vprašanje njihovega šolstva, čeprav je bilo v členu X aneksa k ustavi, s katerim se je suspendirala ustanovitev dežele Furlanija-Juljska krajina, izrecno rečeno, da se bo kljub temu ohranila zaščita jezikovnih manjšin. A tudi na Tržaškem je slovensko šolstvo kljub natančnim določbam Londonskega sporazuma dejansko brez pravne podlage.

Sedaj je pripravljen zakonski osnutek za ureditev slovenskega šolstva. Toda že v samem osnutku je huda diskriminacija, kajti osnutek govori samo o Tržaškem ozemlju in Goriški pokrajini ter pri tem popolnoma molči o Videmski pokrajini, t. j. o Beneški Sloveniji in o Kanalski dolini. Taka diskriminacija ni samo v nasprotju s členom 6 italijanske ustave, temveč tudi z njenim členom 3 in s členom 15 mirovne pogodbe, s katerima Italija jamči enake pravice vsem svojim državljanom, ne glede na to, ali bivajo v tej ali oni pokrajini. Za Slovence v Goriški in Videmski pokrajini morajo torej veljati enake pravice tudi na šolskem področju. Če se dovoljuje pouk v slovenskem jeziku goriškim Slovencem, se mora ta pravica prav tako priznati tudi Slovencem v Videmski pokrajini.

Že prvi člen osnutka pa prinaša nadaljnjo diskriminacijo. Glasi se sam po sebi prav nedolžno, vsebuje pa veliko nejasnosti in strupa. Pravi namreč, da se na Tržaškem ozemlju in v Goriški pokrajini lahko uvedejo poleg šol v italijanskem jeziku šole in tečaji v slovenskem jeziku. Že stilizacija pripušča razlago, da slovenske šole in tečaji smejo obstajati samo *poleg* italijanskih šol.

Posebno zagonetna pa je raba izrazov »šole in tečaji«. Iz samega zakona moremo le razbrati, da sta predvideni dve vrsti šol: samostojne šole in tečaji, ti očitno pod okriljem italijanskih šol. Osnutek tudi ne govori o tem, kje naj bi bile šole in kje tečaji. V tem pogledu pa nas poučuje, in sicer prav temeljito, referat, ki je priložen osnutku. V običajni bombastični obliki takih italijanskih referatov se glasi ustrezni odstavek v prevodu takole:

»Pričujoče določbe so hkrati udejstvovanje nekega ustavnega principa (mišljen je člen 6) in aplikacija določenih mednarodnih obveznosti (namreč Londonskega sporazuma) ter imajo namen ustvariti bistveni pogoj za doseg urejenega in mirnega sožitja jezikovnih skupin. V ta namen so formulirane tako, da združujejo potrebo, ustvariti v korist jezikovnih manjšin poseben veljaven in učinkovit instrument za izvrševanje njim priznanih možnosti, in nujnosti, zagamčiti kulturno, didaktično in upravno enotnost šole, ki je končno tesno povezana z osnovno enotnostjo države. Po teh dvojnih smernicah se ustanovijo redni učni tečaji s slovenskim jezikom: principialno se, razen na Tržaškem, kjer velja že poseben položaj, uvrstijo v enotno šolsko ureditev.«

Z drugimi besedami je s tem rečeno, da na Goriškem ne bodo samostojne slovenske šole, temveč samo slovenski tečaji na italijanskih šolah. Isti princip

bi veljal tudi za Tržaško ozemlje, ako ne bi bilo drugače že odrejeno s posebnim statutom, ki je sestavni del Londonskega sporazuma. Toda s tem ni rečeno, da ne bi jutri uveljavili tako ureditev tudi na Tržaškem, saj v samem osnutku niso nikjer omenjene specifične določbe posebnega statuta, kakor da ta sploh ne bi obstajal.

Ustanovitev takih tečajev je z raznih vidikov huda diskriminacija v škodo Slovencev v primeri z ostalimi državljani in celo v primeri z drugimi jezikovnimi manjšinami v Italiji. Kajti nič podobnega ne velja za Nemce na Južnem Tirolskem in prav tako ne za prav maloštevilno tamkajšnjo ladinsko manjšino. Ustrezni zakoni in odredbe za Bociensko pokrajino govorijo samo o nemških in ladinskih šolah.

Predvideni tečaji pa delajo celo diskriminacijo med tržaškimi in goriškimi Slovenci. Kar je priznано Tržačanom, ni priznано Goričanom. Absurdnost take diskriminacije je najboljše označil italijanski socialni demokrat prof. C. Schiffrer, ko je priobil, da italijanska ustava priznava manjšinam manj pravic kakor sporazum s tujo državo. »To pomeni,« je zaključil svoja izvajanja, »da je ustava manj liberalna in manj demokratična kot akt, ki je bil podpisan pod vplivom in pod pritiskom tuje države.«

Toda ustanovitev slovenskih tečajev na italijanskih šolah je dejansko močna okrnitev manjšinskih pravic, ki jih goriški Slovenci *via facti* že uživajo. Kajti z novim zakonom bi se morale samo uzakoniti že obstoječe slovenske šole na Tržaškem in Goriškem in zajamčiti bi se moral njih nemoteni nadaljnji razvoj in razmah. Zakon bi moral dokončno popraviti krivico, ki so jo storile predvojne italijanske vlade, in to ne samo fašistične, ko so izpodkopale in končno na najbolj brutalen način uničile vse slovenske šole, osnovne, srednje in strokovne, ki so desetletja in desetletja vzgajale slovensko mladino na tem ozemlju. Zasebne slovenske osnovne in strokovne šole, ki so jih v Trstu in Gorici vzdrževali Slovenci z lastnimi sredstvi, ker so jim italijanski oblastniki odrekli pravico do šol v samem mestu, so zaprli takoj po okupaciji, ko niso bili še fašisti na vladi. Tedaj so tudi potisnili slovenske srednje šole daleč iz središča dežele na samo demarkacijsko črto. Proslula šolska reforma, ki je odpravila vse slovenske šole, pa nosi ime po filozofu G. Gentileju, ki ga danes zopet omenjajo v Italiji z velikim spoštovanjem.

Ko je Italija jeseni 1947 na osnovi mirovne pogodbe zopet dobila močno okrnjeno Goriško pokrajino, so tam že obstajale vse sedanje slovenske osnovne, srednje in strokovne šole, ki jih je odprla Zavezniška vojaška uprava, upoštevaajoč krivice, ki so jih utrpeli Slovenci pod prejšnjo italijansko vladavino. Prav tako so že obstajale vse slovenske šole na Tržaškem, ko je to ozemlje po Londonskem sporazumu prišlo pod italijansko upravo. Italijanska vlada se je pri tem obvezala, da bo varovala vse te šole, ki so bile imenoma navedene v posebnem seznamu.

S šolskim zakonom ne bi torej italijanska vlada slovenskih šol ustanovila ali na novo odprla, temveč bi morala samo urediti in zajamčiti razvoj že obstoječega slovenskega šolstva. Zakonski osnutek pa dejansko predvideva odpravo vseh slovenskih šol v Goriški pokrajini in ustanovitev nekakšnih slovenskih vzporednic na italijanskih šolah. To pa je že odločilen korak k postopni odpravi slovenskega šolstva sploh.

Drugi odstavek člena 1 zakonskega osnutka, po katerem se ustanavljajo in ukinjajo slovenske šole in tečaji z odlokom republiškega predsednika na predlog ministra za javno šolstvo, pa docela prezira člen 4 odstavek c posebnega statuta, ki pravi, da se smejo slovenske šole na Tržaškem ukiniti samo po predhodnem posvetovanju v mešani jugoslovansko-italijanski komisiji, ki jo predvideva predzadnji člen tega statuta.

V osnutku tudi pogrešamo določbe, kakršna velja za Južno Tirolsko in ki bi govorila o tem, kje in kdaj se mora ustanoviti slovenska šola.

Nič manj razburjenja in upravičene nejevolje ni vzbudil člen 2. zakonskega osnutka, ki pravi, da je vpis v šole in tečaje slovenskega jezika pridržan samo italijanskim državljanom, ki pripadajo slovenski etniški skupini, in še to samo na posebno prošnjo. Osnutek v sedanji obliki predvideva celo ustanovitev posebne šolske komisije, ki naj bi ugotovila, ali je slovenščina res materin jezik učenca. Komisijo bo imenoval šolski oskrbnik, sestavljali pa bi jo en šolski nadzornik, en didaktični ravnatelj in po en učitelj slovenske in italijanske etniške skupine.

Pogoj, da se smejo vpisati samo italijanski državljani, kakor tudi zahteva po posebni prošnji za vpis, o kateri bi sodila imenovana komisija, sta očitno v nasprotju s posebnim statutom za Tržaško ozemlje, ki ne vsebuje nobene take omejitvene določbe.

Sicer pa je zahteva po posebni prošnji tudi principialna diskriminacija v škodo Slovencev v primeri z drugimi državljani. Kajti pravično bi bilo, zahtevati podobno prošnjo in izjavo tudi od učencev, ki se vpišejo v italijanske šole, to bi bilo celo upravičeno, kajti pod silo razmer se nedvomno veliko slovenskih otrok vpisuje v italijanske šole. Tako pa se zdi, kakor da bi zakonodajalec z zakonskim osnutkom hotel preprečiti, da bi se italijanski otroci vpisali v slovenske šole.

Zahteva posebne prošnje za vpis v slovenske šole je tudi diskriminacija v primeri z Nemci in Ladinici na Južnem Tirolskem, kjer zadostuje za vpis v nemško šolo želja staršev. Tudi za Bociensko pokrajino so po prvotnem šolskem zakonu iz leta 1945 predvidevali posebne mešane komisije, ki naj bi poslovale v vsaki občini in reševale sporne prošnje za vpis. V novem šolskem zakonu iz leta 1947 pa je odpadla ta zahteva in sedaj velja za vpis samo želja staršev. Proti sedanji ureditvi pa so Italijani, ker se upravičeno boje, da bi se ladinski otroci in otroci priseljenih Italijanov vpisali v nemške šole.

Sedanji zakon o nemških šolah predvideva mešane komisije samo za primere, ko gre za prestop učencev iz italijanske šole v nemško ali obratno. Za take primere bi bile vsekakor umestne take mešane komisije tudi na Tržaškem in Goriškem. Toda komisije ne bi smele biti imenovane od šolskega skrbnika, temveč bi morali biti njihovi člani izbrani od obeh etniških skupin v enakem številu.

Kako pa je mogla ta diskriminacijska določba o posebni prošnji za vpis zaiti v zakonski osnutek države, ki se stalno sklicuje na svojo liberalnost in demokratičnost? V njej se pač zrcali tisti duh, ki veje tudi v poprej navedenem odlomku iz referata, ki spremlja osnutek. Italijanska država se ima za nacionalno čisto državo. Zato naj bi vpis v šolo bil sam po sebi pač vpis v italijansko šolo. Ako hočejo slovenski starši vpisati svoje otroke v slovenske šole, je s tega stališča naravno, da morajo za to prositi in dokazati, da je njihov materin jezik slovenski.

V oficioznem komentarju, ki ga je dala italijanska vlada na izjavo glasnika državnega sekretariata za zunanje zadeve Draškovića, pa je rečeno, da je treba v tem primeru pod izrazom »materin jezik« razumeti »občevalni jezik«. Tako interpretacijo so dejansko tudi že uporabili, ko so otrokom slovenskih optantov prepovedali vpis v slovenske šole in uradno izbrisali učence, ki so bili že vpisani.

Na tako razlago pojma »občevalni jezik« pa so se tržaški in goriški Italijani sklicevali že za časa Avstrije, ko so imeli oblast v občinski upravi Gorice in Trsta in ko so se upirali pravičnim zahtevam slovenskih staršev po otvoritvi slovenskih šol v teh dveh mestih.

Kako pa naj si razlagamo to, rekli bi, že bolezensko razpoloženje Italijanov nasproti slovenskemu in sploh vsakemu drugemu jeziku v Italiji. Odgovor na to vprašanje morda lahko iščemo v izjavi nekega bivšega večletnega prefekta iz obmejnih pokrajin, ki jo je v začetku februarja letos objavila »Voce Repubblicana« v zvezi z zadnjimi dogodki na Južnem Tirolskem. »Mi Italijani,« pravi ta bivši prefekt, »pripisujemo za razliko od drugih narodov pretiran pojem jeziku, morda zaradi tega, ker je bil to edini element, ki nas je združeval, ko smo bili razcepljeno ljudstvo brez imena.« In je še dodal: »Veliko je treba še storiti z razumevanjem in s široko razgledanostjo, ako hočemo pridobiti ljudstvo, ki govori drug jezik, in ga navezati na skupnost Italijanske republike.«

Toda vrnimo se zopet k zakonskemu osnutku! Naslednji člen (čl. 3) predvideva obvezen pouk italijanskega jezika na vseh slovenskih šolah in tečajih. Iz skopega besedila bi se lahko sklepalo, naj se italijanščina uči že od prvega razreda dalje, kar bi bilo v nasprotju s splošno priznanimi pedagoškimi principi. Italijanščina se je učila že sedaj, in sicer prvotno od III., sedaj pa od II. razreda dalje. Člen tudi ne omenja števila tedenskih ur, ki naj bodo posvečene italijanščini v posameznih razredih. Za Bociensko pokrajino je to v zakonu točno določeno.

Pouk italijanščine na slovenskih šolah in tečajih bi bil po čl. 6 zaupan učiteljem, ki so v rednem učiteljskem staležu (ne v predvidenem posebnem staležu slovenskih učiteljev!) in ki so posebno kvalificirani. Učitelji, ki ustrezajo tem pogojem, so izključno samo Italijani. Tako bodo slovenski otroci zopet dobili italijanske specialiste prav slabega spomina iz dobe po prvi svetovni vojni. Ako razredni učitelji res ne bi zmogli tudi pouka italijanščine, naj bi v osnovnih šolah ali vsaj v nižjih razredih poučevali italijanščino za to posebej nameščeni slovenski učitelji.

V osnutku pa pogrešamo kakršno koli odločbo glede pouka slovenščine na italijanskih šolah, vsaj v krajih, kjer so Slovenci v večini. Zakon o šolah v Bocienski pokrajini izrecno predvideva v tem pogledu popolno recipročnost in taka recipročnost bi morala veljati tudi za Tržaško ozemlje in Goriško pokrajino.

Člen 5 predvideva sestavo posebnega staleža za učitelje na slovenskih šolah in tečajih. Učiteljska mesta v tem staležu se bodo na podlagi natečaja podelila »prednostno« kandidatom slovenskega materinega jezika. Ta odločba je glede na člen 4, odst. c) posebnega statuta za Tržaško ozemlje preširoko formulirana, kajti tam je izrecno rečeno, da bo italijanska oblast storila vse potrebno, da bodo na slovenskih šolah poučevali učitelji slovenskega materinega jezika.

V tem členu pa pogrešamo določbo, s katero se jamčita slovenskim učiteljem v posebnem staležu enako ekonomsko stanje in napredovanje kakor italijanskim učiteljem v rednem staležu. Po dosedanjih izkušnjah je taka določba nujno potrebna; v šolskem zakonu za Bociensko pokrajino je ta enakopravnost izrecno predvidena.

Po členu 8 bodo šolski nadzorniki Tržaškega ozemlja in Goriške pokrajine za inšpekcijske in vodilne posle v osnovnih šolah in tečajih s slovenskim učnim jezikom pritegovali »po možnosti« osebje slovenskega materinega jezika. Vse drugače zveni analogni člen v zakonu za Bociensko pokrajino, ki pravi, da mora šolski skrbnik popolnoma obvladati italijanščino in nemščino, da bo njemu prirejen namestnik nemške narodnosti in da bo poleg italijanskega inšpektorja nastavljen tudi nemški inšpektor za potrebno koordinacijo šol v obeh jezikih. Podobne določbe bi morale veljati tudi za slovensko šolstvo. Če bi se zdelo število slovenskih otrok na Goriškem premajhno za tako ureditev, naj se združi vse slovensko šolstvo, goriško in tržaško ter tudi bodoče vidensko, pod enim samim šolskim skrbništvom, najbolje v Trstu. Tak poseg šolskega skrbnika in namestnika s področja ene pokrajine na področje druge ne bi bil nič novega, saj so nemškemu namestniku skrbnika v Bocienski pokrajini podrejene tudi nemške šole v Trentinski pokrajini.

Osnutek pa ima tudi kot celota prav veliko pomanjkljivost, kajti razen v prvem odstavku prvega člena ni nikjer nobene specifične določbe glede slovenskih srednjih šol, strokovne šole pa sploh niso omenjene.

Ta pomanjkljivost postaja še bolj očitna, ako upoštevamo celo vrsto zakonov in odredb, ki so bile medtem izdane za ureditev nemških šol na Južnem Tirolskem, zadnja je od konca letošnjega januarja in priznava nemškemu učiteljem, ki so z Gentilejevo šolsko reformo izgubili službo, vso izgubljeno službeno dobo za napredovanje in pokojnino.

Zaradi tega bi morali sedaj predvideni zakon za slovenske šole, tudi ako bi bil očiščen navedenih diskriminacij in pomanjkljivosti, dopolniti z vrsto dodatnih zakonov in odredb. Ali ne bi bilo bolj enostavno in pravično, izdati en sam zakon, ki bi *mutatis mutandis* raztegnil veljavnost šolskih zakonov za Bociensko pokrajino tudi na Tržaško ozemlje in Goriško pokrajino?

Tak zakonski načrt sta resnično že marca 1954 predložila poslanski zbornici komunistična poslanca Lozza in Beltrame. Zakon bi obsegal en sam člen, ki določa, naj se posebne odredbe glede osnovnih in srednjih šol z nemškim jezikom in glede učiteljstva v Bocienski pokrajini raztegnejo na osnovne in srednje šole s slovenskim jezikom in na učiteljstvo v Goriški pokrajini. Beltramov zakonski načrt bi bilo treba še razširiti na Tržaško in Vidensko pokrajino in vse vprašanje bi bilo rešeno brez težav in brez diskriminacij.

Toda italijanski vladi je očitno na tem, da rešitev vprašanja slovenskih šol čimbolj zavlačuje, računajoč, da bi ji bilo na ta način treba dati čedalje manj in končno morda celo nič. Pri tem pa pozablja na posledice, do kakršnih je vodila taka negativna politika proti narodnim manjšinam v času med obema svetovnima vojnoma, in se nikakor ne more odločiti za upoštevanje manjšinskih pravic niti spriči kritične faze, v katero je zašlo vprašanje Nemcev v Južnem Tirolu prav zaradi take zavlačevalne politike; zatajuje pa tudi osnovne misli samega italijanskega risorgimenta. Lavo Čermelj